

УДК 378.147.091.3:001.891
DOI 10.32840/1992-5786.2019.63-2.41

О. Л. Шквир

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЯК ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті акцентовано увагу на проблемі навчання майбутніх фахівців у закладах вищої освіти, переорієнтації процесу навчання на суб'єкт-суб'єктну взаємодію, отримання студентами оперативних знань шляхом використання інноваційних педагогічних технологій. Виокремлено технологію навчання як дослідження. Доведено необхідність вивчення специфіки використання цієї технології в закладах вищої освіти. З'ясовано, що дослідницька діяльність людини має біологічну природу, оскільки є проявом орієнтаційного рефлексу – одного з основних рефлексів живих організмів. Встановлено, що в ролі мотиву дослідницької діяльності виступає психологічна потреба в пошуковій активності. Уточнено сутність понять «орієнтаційний рефлекс», «пошукова активність». Доведено, що психологія дослідницької діяльності людини є основою технології організації навчання як дослідження. Розкрито зміст поняття «технологія навчання студентів як дослідження». Висвітлено думку про те, що ця технологія передбачає реалізацію нової моделі навчальної діяльності студентів. Ураховуючи специфіку навчання студентів у закладах вищої освіти, розкрито основні компоненти технології навчання студентів як дослідження: цільовий, концептуальний, мотиваційний, змістовий, процесуально-комунікативний. У контексті цільового компонента розкрито мету і завдання викладача вищої освіти. У контексті концептуального – методологічну основу організації навчання як дослідження. Мотиваційний компонент представлено через основні мотиви та різні мотивації студентів. Розроблено вимоги до організації навчальної діяльності студентів у контексті змістового компонента. Запропоновано методи і форми організації навчання як дослідження в контексті процесуально-комунікативного компонента. Зазначено, що показником успішної організації навчання як дослідження є високий ступінь активності та самостійності студентів. Виявлено три рівні організації навчання як дослідження: низький, середній і високий. Розглянуто вимоги до викладача закладу вищої освіти, які висуває технологія організації навчання як дослідження.

Ключові слова: педагогічна технологія, оперативні знання, орієнтаційний рефлекс, пошукова активність, технологія навчання студентів як дослідження.

Постановка проблеми. Зміни соціальних і економічних умов життя в Україні вимагають нових підходів до навчання майбутніх фахівців і переосмислення ролі педагогічного процесу в закладах вищої освіти, що зазначено в законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. (2014 р.).

Оскільки кількість засвоєних готових знань не гарантує успіху в майбутньому житті й якості у професійній діяльності, то навчання як засвоєння готових знань втратило актуальність у сучасному світі. Вища школа сьогодні покликана не давати готові знання, а організувати процес навчання шляхом використання інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на отримання здобувачами освіти оперативних знань як інструмента творчого оволодіння професійною діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні методологічні й теоретичні положення інноваційної педагогічної діяльності визначені у працях І. Бега, Ю. Гільбуха, І. Дичківської, І. Підласого, С. Полякова, М. Поташника, Г. Селевка, В. Сластьоніна й ін. Запровадження педагогічних технологій у практику розпочинається в 60-х рр. ХХ ст. У закордонній теорії і практиці

воно пов'язане з іменами Б. Блума, Д. Брунера, Дж. Керола, Ю. Бабанського, В. Беспалька, П. Гальперіна, а в українській науці – В. Бондаря, О. Дубасенюк, І. Коновальчука, В. Лозової, О. Падалки, І. Підласого, О. Пехоти й ін.

Педагогічна технологія – це система дій викладача і студентів, які необхідно виконати у процесі оптимально організованого освітнього процесу з метою досягнення високого рівня готовності до професійної діяльності. Це, за О. Падалкою, діяльнісний сценарій організації навчально-пізнавальної діяльності студентів із метою оволодіння обраною професією [6, с. 128]. погоджуємося із В. Кравченко в тому, що педагогічна технологія є сукупністю визначених методів і засобів впливу [2, с. 332].

Сьогодні в науковій літературі представлені різні види педагогічних технологій. Серед них технологія навчання як дослідження, що висвітлена у працях А. Кіттенко, М. Кларіна, О. Любарської, О. Пехоти й ін. Однак вона описана ними як технологія навчання школярів. Уважаємо, що впровадження концептуальних положень цієї технології у практику вищої школи сприятиме трансформації лекційно-семінарської системи навчання в більш активну та діяльнісну, активізації навчально-

пізнавальної діяльності студентів, отриманню ними не пасивних (енциклопедичних) знань, а оперативних (знань інтелектуальних технік).

Мета статті полягає у висвітленні компонентів технології навчання студентів як дослідження.

Виклад основного матеріалу. Під час розгляду діяльності викладача сучасного закладу вищої освіти ми основним її аспектом визначаємо організацію процесу навчання як дослідження, що передбачає суб'єктивне відкриття студентом нових знань на основі індивідуальної актуалізації попередньо засвоєних ним же знань і вмінь, уведення їх до особистісного пізнавального простору [4, с. 132].

Погоджуємося із Т. Равчиною, яка в контексті філософії конструктивізму виокремлює такі основні положення навчання студентів:

– знання не можна повністю передати іншій людині або відтворити, оскільки вона набуває їх у процесі пізнавальної діяльності;

– особистість самостійно творить суб'єктивний образ об'єктивної реальності, конструює знання шляхом пошуку власного розуміння, визначення значення реальних об'єктів, надання їм особистісного сенсу;

– особистість конструює знання на підставі набутого досвіду, власних когнітивних схем;

– особистість пізнає реальні, а не абстрактні об'єкти, у результаті взаємодії з ними, вирішення автентичних проблем, пов'язаних із реальним життям;

– особистість конструює власні знання у процесі взаємодії з іншими, обміну власним досвідом, своїми інтерпретаціями [8].

Основна роль викладача за такої організації навчання – залучити студента до ролі дослідника, який відкриває для себе нові наукові факти.

Ідея організації навчання як дослідження не є новою. Так, М. Монтессорі, відомий італійський педагог-гуманіст (1870–1952 рр.), наголошувала на тому, що в наших майбутніх фахівців треба «більше розвинути ... дух ученого, ніж механічний хист; інакше кажучи, підготовка має відбуватися радше в напрямі ідеї, ніж у напрямі механічного хисту». Дослідниця зазначала, що майбутніх спеціалістів треба ознайомлювати насамперед із методами наукового пошуку, з «духом науки», у межах їхніх фахових завдань [3, с. 10, 12].

М. Пирогов зазначав, що педагоги, які бажають виховувати у студентів любов до науки, повинні організувати свої заняття таким чином, щоби розум вихованців під час лекції був у постійній роботі. Він радив викладачам замість звичайних лекцій запроваджувати «сократівський спосіб учіння» – бесіди. До проведення таких занять студенти повинні готуватися за вказаними джерелами, щоби не тільки бути готовими відповідати й

уточнювати відомості, а й обговорювати наукову інформацію [7, с. 6, 138–139].

Погоджуємося з думками В. Сластьоніна щодо необхідності орієнтації студентів у процесі навчання на дослідження питань, які вивчаються, набуття початкового досвіду дослідницької діяльності, формування вмінь застосовувати методи дослідження у вирішенні практичних завдань [10].

Заслужують на увагу дослідження психологів (П. Гальперін, О. Запорожець, І. Павлов, О. Поддьяков, П. Симонов, Г. Файн), оскільки вони свідчать про те, що дослідницька діяльність людини є проявом орієнтаційного рефлексу – одного з основних рефлексів живих організмів. Сутність його полягає у вивченні навколишнього середовища, що стимулюється новизною або змінами, які виникають. Так, П. Симонов до ідеальних потреб людини відносить потребу пізнання навколишнього світу. Він зазначає, що людина важко переносить і не може адаптуватися до невизначеності та загадковості. Уникненню такого стану сприяє особлива форма орієнтаційно-дослідницької діяльності – цілеспрямована цікавість. Її завдання – доповнити, уточнити дані, сприяючи цим мінімізації невизначеності [9].

За твердженням І. Павлова, в основу пошукової активності покладено безумовний рефлекс (орієнтаційний) [5, с. 308–309]. Пошукова активність – це тип реакції, необхідний у ситуаціях невизначеності в умовах відсутності або часткової відсутності можливості прогнозування розвитку ситуації, що склалася. Пошукова активність спрямована здебільшого на вирішення проблеми або на зміну ставлення до неї [1].

Отже, основа дослідницької діяльності біологічна – потреба в пізнанні нового. Щоби залучити студента до дослідницької діяльності у процесі навчання, необхідно формувати психологічну потребу в пошуковій активності, яка виконує роль мотиву. Потреба в пізнанні нового виникатиме тоді, коли студент стикається з питаннями, проблемами, ситуаціями, які є для нього новими і які він має самостійно вирішити.

Ці ідеї є підґрунтям технології навчання студентів як дослідження, яка передбачає систему дій викладача в організації навчально-пізнавальної діяльності, спрямованих на постановку студентів у позицію дослідника і допомогу їм у здійсненні самостійного пошуку нових теоретичних знань, оволодінні оперативними знаннями та досвідом дослідницької діяльності. На нашу думку, ця технологія передбачає реалізацію нової моделі навчальної діяльності студентів: коли дослідження є не лише додатковим видом діяльності (науково-дослідна робота студентів), а інтегроване в навчання і сприймається як головний механізм професійного становлення майбутнього фахівця.

Визначаємо такі її основні компоненти: цільовий, концептуальний, мотиваційний, змістовий, процесуально-комунікативний. Висвітliamo їх, урахувавши специфіку навчання студентів у закладах вищої освіти.

Цільовий компонент. Мета застосування технології навчання як дослідження полягає в набутті студентами досвіду дослідно-пізнавальної діяльності, розвитку їхніх інтелектуальних здібностей, дослідницьких якостей і умінь, формуванні активної, мислячої, творчої особистості майбутнього фахівця.

Для досягнення цієї мети потрібно формувати у студентів стійкий інтерес до пізнання світу шляхом дослідницької діяльності; досвід самостійного пошуку нових знань і використання їх в умовах творчості. Тому навчання значною мірою має ініціюватися студентами.

Головне завдання викладача – застосування різноманітних методів і форм навчально-пізнавальної діяльності, у процесі яких студент має змогу здійснювати для себе наукові мікро-відкриття, доходити до самостійних висновків [11, с. 317].

Концептуальний компонент. Методологічною основою організації навчання як дослідження в закладі вищої освіти є психологія дослідницької діяльності людини; системний, діяльнісний, особистісний, дослідницький підходи до підготовки майбутніх фахівців і принципи проблемності, професійної мобільності, урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів у процесі навчання.

Мотиваційний компонент технології характеризується розвитком пізнавально-дослідницького інтересу і формуванням потреби в пошуковій діяльності. Вирізняємо три рівні мотивації студентів до дослідно-навчальної діяльності. Перший рівень характеризується однаковим ступенем інтересу, бажанням і прагненням студентів і до дослідницької, і до репродуктивної навчальної діяльності. Для другого характерне переважання у студентів інтересу і прагнення до дослідницької діяльності. За найвищого – дослідницького рівня мотивації – інтерес студентів до цього виду діяльності домінує.

Змістовий компонент технології передбачає використання змісту матеріалу навчальних дисциплін закладу вищої освіти для організації пошукової діяльності; розвитку інтелектуального, творчого потенціалу студента. Викладач визначає у змісті такі поняття, факти, висновки, до яких студенти змогли б дійти самостійно за допомогою питань або завдань викладача евристичного характеру.

Керуючись основними положеннями щодо організації дослідницької діяльності учнів (А. Кіктенко, М. Кларін, О. Любарська, О. Пехота), ми визна-

чили основні вимоги до організації навчальної діяльності студентів, а саме:

1. Спонування студентів до формулювання нових для них понять, наявних суджень і міркувань.

2. Зіштовхування студентів із суперечностями між відомим (наявними знаннями) і невідомим (новими науковими знаннями).

3. Стимулювання студентів до висування припущень і здогадів.

4. Надання можливості студентам досліджувати свої припущення у процесі дискусійного обговорення, аналізу наукової літератури або пояснення викладача.

5. Створення умов для оцінки студентами практичного значення нових знань у майбутній професійній діяльності.

Під час організації навчання як дослідження варто враховувати те, що схильність студентів до дослідницької діяльності значною мірою індивідуальна. Вона виявляється у своєрідності розвитку їхніх пізнавальних інтересів, наукових здібностей, спостережливості, уваги, гнучкості й аналітичності мислення, пам'яті, змісту й обсягу знань. Це свідчить про особистісно орієнтований характер технології навчання як дослідження [11, с. 317].

Процесуально-комунікативний компонент. Технологія навчання як дослідження потребує використання відповідного інтерактивного інструментарію непрямого і перспективного керування діяльністю студентів, що спрямовував би їх на пошук пояснень і доведень закономірних зв'язків і відношень явищ і процесів, що вивчаються.

Науковці (М. Бурда, Ю. Кулюткін, В. Осинська, Є. Семенов, Н. Тарасенкова, Л. Фрідман та ін.) у контексті дослідницького підходу дійшли висновку про необхідність використання евристичних методів, сприяючи цим переорієнтації процесу навчання на процес дослідження навчальних тем. До таких методів вони відносять метод евристичних питань, метод гіпотез, метод прогнозування, метод спрощування й ін. Додамо, що технологія організації навчання як дослідження передбачає використання інтерактивних і проблемних методів і форм навчання. Вона спонукає до суб'єкт-суб'єктної та міжособистісної взаємодії (парної, групової, колективної). Педагог залучає і спрямовує студентів до пошуку фактів, наукової інформації, відкриття для себе ідей, законів, теорій, що пояснюють суть реальних явищ (шлях від теоретичного міркування до практичного досвіду), а також організовує спостереження, експериментування, практичну діяльність і осмислення отриманих фактів, систематизацію й узагальнення власних міркувань (шлях від практичного досвіду до теоретичного міркування) [11, с. 318].

Показником успішної організації навчання як дослідження є високий ступінь активності та самостійності студентів.

Вирізняємо три рівні організації навчання як дослідження: низький, середній і високий. Перший характеризується тим, що викладач сам ставить проблему й обирає методи її вирішення. На середньому рівні ініціатива викладача виявляється на етапі постановки проблеми, тоді як методи її вирішення студенти шукають самостійно. Високий рівень навчання як дослідження визначається самостійністю студентів і на етапі постановки проблеми, і у процесі пошуку методів її вирішення.

Технологія організації навчання як дослідження висуває низку вимог до викладача закладу вищої освіти. По-перше, він повинен мати широку ерудицію в конкретній науковій галузі, що відповідає навчальним предметам, які він викладає (психологічну, педагогічну, методичну, дослідницьку).

По-друге, роль викладача має характеризуватися високим рівнем активності й самостійності студентів. Таким рівнем визначається роль фасилітатора. Фасилітацією (від лат. «допомога») називають особливу позицію викладача, який відмовляється від ролі транслятора знань на користь ролі помічника, що супроводжує пошук студентів.

По-третє, особливістю рефлексивної культури такого викладача має бути здатність спостерігати, оцінювати, самоідентифікувати себе з педагогічним ідеалом, на цій основі робити прогнози для себе. Це сприяє розвитку і функціонуванню креативного ядра особистості викладача як науковця, визначає готовність діяти в ситуації невизначеності, спрямовує на пошук нових, нестандартних шляхів вирішення педагогічних завдань, реалізацію інновацій, переосмислення особистісного досвіду [11, с. 318].

Специфіка педагогічної діяльності педагога вищої школи потребує від нього не тільки володіння системою загальнокультурних та психолого-педагогічних знань, необхідних для організації й ефективною взаємодії в навчальному процесі, але і глибоких спеціальних знань і вмінь організації діалогу евристичного характеру.

Висновки і пропозиції. Отже, технологія навчання як дослідження передбачає суб'єктивне відкриття студентом нових знань за допомогою викладача. Вона сприяє розвитку у студентів пізнавальних інтересів, самостійності, активності, наукового і творчого мислення; свідомому оволодінню теоретичними й оперативними знаннями; формуванню дослідницьких якостей і умінь. Таке

навчання висуває нові вимоги до професійної компетентності викладача вищої школи, спонукає по-новому розуміти мету і функції своєї професійної діяльності.

Подальших наукових розвідок потребує питання вивчення педагогічного досвіду використання технології навчання як дослідження у практиці закладів вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Гильбух Ю., Гарнец О., Копробко С. Феномен умственной одаренности. Вопросы психологии. 1990. № 4. С. 147–155.
2. Кравченко В. Сутність і значення інноваційних технологій у професійній підготовці магістрів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : збірник наукових праць / редкол.: Т. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 49 (102). С. 329–334.
3. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки та практика його в будинках для дитини. Переклад з італійської В. Щербаненко. Київ : Держ. ви-цтво, 1921. 156 с.
4. Освітні технології : навчально-методичний посібник / О. Пехота та ін. ; за ред. О. Пехоти. Київ : А. С. К., 2003. 255 с.
5. Павлов И. Полное собрание сочинений : в 6 т. Т. 3. Кн. 1. Москва ; Ленинград, 1951. 392 с.
6. Педагогічні технології / О. Падалка та ін., 1995. 254 с.
7. Пирогов Н. Избранные педагогические сочинения / сост. А. Алексюк, Г. Савенок. Москва : Педагогика, 1985. 496 с.
8. Равчина Т. Діяльність викладача вищої школи в контексті сучасної філософії освіти. Вісник Львівського університету. Серія «Педагогіка». 2009. Вип. 25. Ч. 3. С. 13–22.
9. Симонов П. Высшая нервная деятельность человека. Мотивационно-эмоциональные аспекты. Москва : Наука, 1975. 574 с.
10. Слостенін В., Мищенко А. Професійно-педагогічна підготовка сучасного учителя. Советская педагогика. 1991. № 10. С. 79–84.
11. Шквир О. Організація навчання як дослідження – умова ефективною підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. Підготовка вчителя нової української школи: проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали Міжвузівської (заочної) науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 28 лютого 2017 р. Хмельницький : ХГПА, 2017. С. 316–319.

Shkvyr O. Technology of teaching students as a research

The article focuses on the problem of the teaching the future specialists in higher education institutions, reorientation of the educational process on subject-subject interaction, and the acquisition of operational knowledge by students through the use of innovative pedagogical technologies. The technology of teaching as a research has been singled out. The necessity of studying the specifics of the use of this technology in higher education institutions has been proved. It is found out that human research activity has a biological nature, as it is an expression of the orientation reflex – one of the main reflexes of living organisms. It is established that the role of the motive of research activity is the psychological need for search activity. The essence of the concepts “orientation reflex”, “search activity” has been specified. It is proved that the psychology of human research activity is the basis of the technology of organization of teaching as a research. The content of the concept “technology of teaching students as a research” has been revealed. The idea is that this technology provides for the implementation of the new model of educational activities of students. Taking into account the specificity of teaching students in higher education institutions, the main components of the technology of teaching students as a research have been revealed: target, conceptual, motivational, content, procedural-communicative. In the context of the target component, the purpose and the tasks of the teacher of higher education have been revealed. In the context of conceptual component – the methodological basis for organizing teaching as a research has been shown. The motivational component is presented through the main motivations and levels of students’ motivation. The requirements for the organization of educational activities of students in the context of the content component have been developed. The methods and forms of organization of teaching as a research in the context of the procedural-communicative component have been offered. It is noted that the indicator of successful organization of teaching as a research is the high degree of activity and independence of students. Three levels of organization of teaching as a research have been identified: low, medium and high. The requirements for a teacher of a higher education establishment, which are put forward by the technology of organization of teaching as a research, have been studied.

Key words: pedagogical technology, operative knowledge, orientation reflex, search activity, technology of teaching students research.